

VIATA DE LICEU

se traieste o singura data!

ENIGMA OTILIEI

George Călinescu

La apariția **“Enigmei Otiliei”**, în 1938 (în două volume), romanul, ca specie a literaturii avusese o evoluție extrem de rapidă, dominând literatura românească interbelică.

“Enigma Otiliei” - 1938 (al doilea roman al lui George Călinescu, după **“Cartea nunții”**) constituie o revenire la formula obiectivă de roman, la metoda balzaciană. Romanul lui Călinescu devine astfel unul polemic, replică literară la cultivarea asiduă în epocă a formulei proustiene, dar și o ilustrare a concepției sale despre curente literare.

George Călinescu este autorul primelor romane citadine de tip clasic. Prin **“Enigma Otiliei”** el aduce o viziune originală, modernă. Pivotalul firului narativ va fi clanul familial, urmărindu-se mai multe destine umane: al Otiliei, al lui Felix, al lui Stănică Rațiu, al Olimpiei, al lui Pascalopol, al lui Titi, al Auricăi. Familia ca contura relațiile sociale, economice, viața burgheziei bucureștene la începutul veacului al douăzecilea.

Un prim-plan al romanului prezintă cele două familii - Costache Giurgiuveanu - Otilia și Tulea. Mobilul principal al tuturor acțiunilor care se desfășoară este moștenirea, averea lui Costache Giurgiuveanu, pe care o vâneză clanul Tulea, la care se realizează inventivul și rapacele Stănică Rațiu, ginerele Aglaei, sora lui Costache (și ceilalți membri ai familiei Tulea: Simion Tulea, soțul Aglaei, și copiii acestora: Olimpia, Aurica și Titi). Eforturile lor sunt canalizate statornic spre înlăturarea Otiliei, fiică vitregă a lui Costache Giurgiuveanu, fata celei de-a doua soții, crescută de acesta fără acte de adopțiune filială legală.

Alt plan al romanului prezintă destinul tânărului Felix Sima, rămas orfan, venit să studieze medicina în București și dornic de a face carieră, care trăiește prima experiență erotică. Aceasta constituie fondul liric al romanului: iubirea romantică, adolescentină a lui Felix pentru Otilia, pe care o cunoștea din corespondența întreținută. Costache Giurgiuveanu, unchiul lui Felix, trebuia să-i fie tutore și să-i administreze bunurile lăsate de tatăl său, care murise. În casa lui moș Costache, unde va locui, îl cunoaște pe Pascalopol, moșier, cu maniere alese, și clanul Tulea, ce locuiește în vecinătatea casei lui Costache.

Felix o iubește pe Otilia, dar este gelos pe Pascalopol, o prezență nelipsită din preajma Otiliei și necesară, prin generozitatea, experiența și cavalerismul omului rafinat. Otilia îl iubește pe Felix, dar vrea să-l ajute să se realizeze în cariera lui științifică, intuindu-i cu maturitate și luciditate ambiția, dorința de a ajunge “cineva”.

Plimbările cu trăsura la șosea împreună cu Pascalopol, capriciile și luxul satisfăcute cu generozitate subtilă și discretă de acesta, instinctul feminin precoce, inteligența și discernământul practic, izvorâte dintr-o experiență timpurie nesigură, toate acestea o fac pe Otilia să-l accepte pe Pascalopol drept soț. Neînțelegând acțiunile Otiliei, Felix se consideră pe sine o enigmă. El va studia cu seriozitate, va deveni medic și profesor universitar, făcând o căsătorie strălucită. Otilia va rămâne o amintire, o imagine a eternului feminin.

Pe celălalt plan, al luptei acerbe pentru moștenire, atacând-o pe Otilia cu infinite și inventive răutăți, clanul Tulea cunoaște declinul familial: Aglae nu reușește să pună mâna pe banii lui Costache, pentru că-i furase Stănică de sub salteaua bătrânului, provocând moartea acestuia, la al doilea atac cerebral ce-l suferise; Stănică renunță la Olimpia, care-l plectisea și nu ținea pasul cu ritmul său alert și imprevizibil de arivist, prefăcând-o pe Georgeta, femeie ușoară, dar prezentabilă, inteligentă, care-i va înlesni relații “înalte”, în lumea Bucureștiului; Titi va divorța de Ana, evoluând psihic spre o idioțenie vizibilă (se legăna din ce în ce mai mult); Aurica va rămâne tot nemăritată și nerealizată erotic.

La sfârșitul romanului aflăm că Pascalopol, i-a redat libertatea Otiliei, care va ajunge în Spania, America, nevasta unui conte, “*așa cava*” - va spune Stănică Rațiu. Privind o fotografie recentă a Otiliei, Felix va vedea o figură străină, o Otilie maturizată, chipul ei de acum spulberând imaginea enigmaticei adolescente. Ea a rămas o iluzie a tinereții.

O lume întreagă se cuprinde în acest roman, dovedind un creator epic remarcabil, punând în lumină aspectele sociale, economice, familiale, ale vieții bucureștene din anii de dinaintea primului război mondial.

“**Enigma Otiliei**” este un roman situat între tradiție și inovație. Este un roman **realist obiectiv** de tip balzacian, în primul rând prin tema abordată: moștenirea, care declanșează și mobilizarea energiei umane ce se înfruntă. Titlul inițial al romanului era “**Părinții Otiliei**” (schimbat de editor) și ilustra motivul balzacian la paternități, concretizat în raportul dintre părinți și copii (Costache - Otilia, Pascalopol - Otilia și ceilalți), pe fundalul societății bucureștene de la începutul secolului al XX-lea.

Autorul este **omniscient** (știe totul), așa cum se observă din primele rânduri cu care începe romanul, situând exact personajele, acțiunea, în timp și spațiu. Descrierea minuțioasă a străzii Antim (a clădirilor, a interioarelor etc.), pustie și întunecată, având un aspect “*bizar*”, varietatea arhitecturală, amestecul de stiluri, ferestrele neobișnuit de mari, lemnăria vopsită care se “*dezghioga*”, făceau din strada bucureșteană “*o caricatură în moloz a unei străzi italiice*”.

Exteriorul casei lui Costache Giurgiuveanu e prezentat în detalii semnificative, sugerând calitatea și gustul estetic: imitații ieftine, intenția de a impresiona prin grandoare, vechimea și starea dezolantă a clădirii. Atenția e apoi centrată pe un detaliu al casei, ușa, descrisă amănunțit: de lemn umflat și descheiat, imensă, “*de forma unei ferestre gotice*”.

Aspectul neîngrijit, degradarea clădirii trimit la conturarea imaginii despre proprietar: nici o perdea la geamurile pline de praf, “*străvechi*”; ușa cea uriașă se mișcă “*aproape singură, scârțâind îngrozitor*”. Teama, fiorul sunt sugerate evident prin aceste amănunte semnificative, în care epitetele (umflat, descheiat, imens,

străvechi) și elementele auditive conturează o atmosferă lugubră și misterioasă, cu un aer de ruină romantică.

Asemenea descrieri minuțioase sunt relevante și pentru conturarea caracterelor. Camera Otiliei o definește pe față întru totul, înainte ca Felix să o vadă. Prin dezordinea tinerească a lucrurilor ce inundă camera se intuiește firea exuberantă: lucrurile fine, jurnalele de modă franțuzești, cărțile, notele muzicale amestecate cu păpuși alcătuiesc universul de viață cotidiană, spiritual, *“ascunzișul feminin”* cum spune scriitorul. Casa lui Pascalopol, mobilele, obiectele exprimă rafinamentul, bunul gust, plăcerea confortului, dar și filozofia lui. Mobilele, vestmintele prefigurează caracterul, exprimă o atmosferă de viață, de intimitate, educația și instrucția personajului. Personajele sunt concepute potrivit gândirii estetice a scriitorului, care pledează pentru *“căutarea permanențelor în scopul de a atinge universalul”*. Tipologia personajelor este de esență clasicistă; conturate realist, sunt caractere dominate de o singură trăsătură fundamentală, tipuri general-umane de circulație universală (avarul, arivistul, baba absolută), așa cum concepea scriitorul: *“Psihologia unui individ n-a devenit artistic interesantă decât când a intrat într-un tip”*.

Modalitățile de caracterizare a personajelor sunt clasice: descrierea mediului, portretul fizic, caracterizarea prin fapte, prin acțiuni, opiniile personajelor, caracterizarea făcută de către alte personaje și autocaracterizarea. Scriitorul, omniscient, vorbește în fiecare personaj, face aprecieri asupra lor. Personajul central al romanului, către care converg toate energiile, din motive și interese diferite (Otilia și Felix - pentru că îl iubesc și-l ocrotesc, Pascalopol - pentru că ți e milă de el și e tutorele Otiliei; clanul Tulea - pentru că vor să-i ia averea), este **Costache Giurgiuveanu**, tutorele Otiliei și al lui Felix, fratele Aglaei. El întruchipează trăsăturile clasice ale avarului, care se întrepătrund cu duioșia paternă. Scriitorul îl descrie din primele pagini, în momentul când Felix sosește seara, în casa acestuia. Chipul lui Giurgiuveanu este reflectat prin privirile lui Felix. Coborând cu încetineală scara ce scârțâia cu *“pârâituri grozave”*, Felix văzu *“un omuleț subțire și puțin încovoiat”*. De la această imagine globală, portretul fizic se alcătuiește prin acumulare de detalii, îngroșat cu o pastă densă, alcătuind o imagine grotescă: capul era *“atins de o calviție totală”*; fața părea *“aproape spână”*, *“pătrată”*. Buzele erau *“întoarse în afară și galbene de prea mult fumat, acoperind numai doi dinți vizibili, ca niște așchii de os”*; clipea *“rar și moale”*, ca *“bufnițele supărate de o lumină bruscă”*, avea *“glasul răgușit”* și bâlbâit. Bătrânul Costache are o comportare bizară, fie din pricina senilității, fie simulează uitarea din teamă, din instinct de apărare, fața de cei care-i vânau averea; ca și bâlbâiala, care poate fi și un defect de vorbire, dar și un mijloc de apărare, de a câștiga timp. Oricum, dacă n-ar fi puținătatea trupului, care trezește compasiune, portretul ar fi fost cu totul hidos. Aflat la o vârstă înaintată, moș Costache manifestă și alte *“bizarerii”* care-i dau individualitate: își freacă mâinile cu

“*un răs prostesc*”, are un supărător glas “*stins*”, “*răgușit*”, dar are duiosii și tremurări de suflet: pe Otilia , “*fe-fetița*” lui (pe care o iubea în felul său), “*Moș Costache o sorbea umilit din ochi și râdea din toată ființa lui spână când fata îl prindea în brațele ei lungi*”. Și Felix înțelege că avariția este mai mult o manie (mania de a ține banii), dar “*o iubește mult pe Otilia și se gândește mereu la ea*”. Conștient că sora lui, Aglae, ca și nepoții (Aurica, Titi), la care se adaugă escrocul nonșalant, abil și jovial - Stănică Rațiu - vor să-l fure, să-i ia averea, pândindu-l și dorindu-i moartea cât mai devreme, Costache Giurgiuveanu trăiește drama neputinței proprii, bătrân și neajutorat, dar și neînduplecat când e vorba de bani. Deși are îndatorirea de a asigura existența Otiliei, el amână tot timpul reglementarea situației fetei. Vorbește mereu de intențiile lui - să o înfieze, să-i facă o casă, să-i pună bani pe numele ei -, dar amână mereu, pentru că mania lui de a ține banii e mai puternică. De aici teama, suspiciunea că va fi prădat; îi crede în siguranță numai sub dușumea, sub saltea, și nu se poate dezlipi de ei. El va ajunge victima propriei suspiciuni, fiind prădat de Stănică, cel care-i grăbește moartea. Are un sfârșit tragic.

Otilia vede în “*papa*” - “*un om bun*”; însă are “*ciudățeniile*” lui, e cam “*avar*” în acord cu zgârcenia lui, bătrânul mânca “*cu lăcomie*”, “*vârând capul în farfurie*”. Iubirea pentru Otilia se manifestă și se observă în gesturi, reacții elocvente: moș Costache nu protestează niciodată când Otilia îl muștră, stă ca un copil în fața ei. La primul atac cerebral, Pascalopol văzu cu uimire cum bătrânul, “*cu nădragii de stambă și cu pătura pe umeri, ținea strâns la subsuoară cutia de tinichea cu bani, iar în mâini inelul cu chei*”. Deși Pascalopol încearcă să-l determine să reglementeze situația Otiliei, aceasta amână mereu. La al doilea atac cerebral, clanul Tulea, mobilizat de apriga Aglae, golește casa lui moș Costache, cărând scaune, tablouri, oglinzi, trecând prin zăpadă spre fundul curții de dimineață până târziu. Prin Costache Giurgiuveanu se continuă tipologia avarului din literatura română (Hagi Tudose) și universală (Gobseck, Goriot, Grandet), conturându-se un personaj complex. În raport cu moș Costache se definesc moral, celelalte personaje, pentru că el deține averea care-i polarizează pe toți. Energiile cele mai active în lupta pentru moștenire sunt Stănică Rațiu, Aglae Tulea.

Stănică Rațiu este un Dinu Păturică modern, încadrându-se în tipologia arivistului. Avocat fără procese, energia lui nu se consumă în muncă; el circulă în diferite medii, află, știe tot, așteaptă “*ceva*”, care să-i modifice modul de viață peste noapte, să-l îmbogățească; agresiv, fără nici un scrupul, cu o mare disponibilitate de adaptare și de supraviețuire, este inteligent și escroc, fanfaron și abject; ideea de familie, pe care o cultivă, nu-l împiedică s-o părăsească pe placida lui nevastă, Olimpia, și să se însoare cu Georgeta, femeie ușoară, întrezărind un cuplu mai favorabil intereselor sale; este licheaua simpatică (e primit cu bucurie de toate rudele), un artist al intrigii, ascultător pe la uși, cu afaceri dubioase, fără nici un simț moral. Conturat astfel, el a fost asociat personajelor comice caragialești și lui Gore Pârgu din romanul **Craii de Curtea Veche** de Mateiu Caragiale.

Clanul familiei Tulea, prin Aglae și Stănică Rațiu, este spiritul “*rău*” al casei, prin ferocitatea lăcomiei lor. Aglae și Aurica sunt cele care “*mușcă*” cel mai tare din bucuria tinereții celor doi orfani (Felix și Otilia), pizmuindu-i și amărându-le zilele. Portretul **Aglaei** este fixat de la început cu detalii precise ce indică trăsăturile morale: cam de aceeași vârstă cu Pascalopol, cu fața gălbicioasă, gura cu buzele subțiri, acre,

are nasul încovoiat și ascuțit, obrații brăzdați de câteva sute de cute mari, ochii bulbucați, este vulgară și rea, o “viperă”, cum o califică Otilia. Ea dirijează ofensiva împotriva Otiliei, pe care o vrea cât mai departe de Costache, a cărui moarte n-o afectează deloc, urmărind numai banii. Acreala, lăcomia de bani, de avere, spiritul cârcotaș, răutatea sunt trăsăturile care alcătuiesc tipul “*babei absolute*”. **Aurica**, fiica Aglaei, este fata bătrână, cu dorințe erotice neîmplinite, manifestate până la ridicol, dezechilibrată psihic, pierzând orice decență și bun simț, lipsită de orice atractivitate feminină, invidioasă, cu răutăți; este o complexată.

Titii Tulea, calificat de Otilia drept “*prost*”, repetent de câteva ori și corigent, “*vlăjgan molatic*” de 22 de ani, nu citește pentru că lectura îi dă “*dureri de cap*”; este tipul debil mintal, infantil și apatic. Îi place ordinea militară, copiază întruna, se leagănă, este ipohondru. Crizele lui de apatie sunt luate de Aglae drept dovezi de “*cumințenie*”; are fixații erotice. **Simion Tulea**, soțul Aglaei, bătrân senil, are comportamentul unui degenerat; își pipăie mușchii, caută prin dulapuri, brodează, face crize psihice până la violență, ce alternează cu stări de apatie; are idei fixe, crede că Olimpia nu este fata lui; este izolat de Aglae și de ceilalți.

Leonida Pascalopol este “*un personaj nou*” în literatura română (Pompiliu Constantinescu), fiind expresia rafinamentului, a bunului simț, a generozității. Scriitorul îi face și lui un portret în care detaliile pun în lumină poziția socială, trăsăturile fizice și morale: un om de vreo cincizeci de ani, “*oarecum voluminos, cărnos la față și rumen ca un negustor*”; scriitorul remarcă “*finețea pielii*” și tăietura “*englezească*” a mustății cărunte, deci un om subțire; un lanț greu de aur îi atârna la vestă, hainele sunt din stofă fină; emană un parfum discret asociat cu o nuanță de tabac; are o politețe și maniere ce dezvăluie creșterea lui aleasă.

Pascalopol vorbește despre sine lui Felix, în intimitatea conacului său de la moșie, aranjat în stil românesc. Felix află că Pascalopol făcuse studii în Germania, apoi la Paris, călătorise prin mai toată Europa, fusese căsătorit; află că-i place să cânte la flaut, că e o fire boemă. Pascalopol se consideră un “*ratat*” și vrea ca aspirațiile lui artistice să le realizeze în Otilia. Ea îl consideră un bărbat “*chic*”, un om de “*mare caracter*”, care a fost foarte bun cu ea. Fata e cuprinsă de o caldă înduioșare pentru că Pascalopol e “*singur, săracul!*”, nu are pe nimeni. El vine în casa lui Costache, așa cum el însuși mărturisește, ca să aibă sentimentul de familie.

Oarecum blazat, prin noblețea sufletească, prin discreta poezie a sentimentelor personajul a fost asociat eroilor lui Turgheniev.

Chipul adolescentin al **Otiliei** este și el descris în mod expres de scriitor, din momentul sosirii lui Felix în casa unchiului său, așa cum o observă tânărul: un cap prelung și tânăr de fată, încărcat cu bucle, căzând până pe umeri. Apoi privirea coboară asupra vestimentației, care sugerează suplețea, delicatețea, firea deschisă a fetei, o apariție romantică tulburătoare.

Prezența Otiliei înviorează și luminează atmosfera lugubră, apăsătoare a casei. Ea răspândește în jur grație, inteligență, delicatețe, tumult de pasiuni când cânta la

pian, *“părea că știe multe și intimida pe bărbați”*, încât *“Moș Costache, Pascalopol, Stănică, Felix însuși n-ar fi îndrăznit să contrarieze pe Otilia”*. Amestec de copilărie și adolescență, cu instinct feminin sigur, naivă, ea are efecte tonice tulburătoare asupra lui Pascalopol, față de care se manifestă cu gesturi materne (îi potrivește cu grijă acul din cravată), sau sărind de pe scaunul lui moș Costache pe cel al lui Pascalopol; ea este feminitatea surprinsă în procesul ei de formare, remarcabil redată de scriitor.

În conturarea Otiliei, cel mai complex personaj a romanului, scriitorul folosește tehnica modernă a perspectivelor multiple și a observației psihologice.

Ea se reflectă diferit în cei din jurul său: moș Costache *“o sorbea umilit din ochi și râdea din toată fața lui spână”*; pentru Pascalopol este *“o mare ștregăriță”*, *“cu un temperament de artistă”*, *“o rândunică, închisă în colivie, moare”*; *“o ființă gingașă care merită ocrotirea”*, *“o floare rară”*, *“o fată mândră și independentă”*.

Firea năstrușnică, visătoare și imprevizibilă, tumultul tinereții sunt cuceritoare. Vitalitatea, exuberanța și sinceritatea deconcertantă a tinereții formează o imagine pură, de un farmec aparte: îl târăște în goană pe Felix prin curte, răpăie pe scară, fluieră, dansează. Aceeași feminitate și franchețe a gesturilor manifestă și față de Pascalopol. Pentru Aglae și Aurica, purtările Otiliei sunt asemeni *“fetelor fără căpătâi și fără părinți”*.

Ea însăși se analizează cu luciditate: *“Ce tânăr de vârsta mea îți închipui că m-ar iubi pe mine așa cum sunt? Sunt foarte capricioasă, vreau să fiu liberă!...”*.

Și față de Felix are griji materne, dorind ca acesta să-și facă o carieră strălucită.

Otilia își definește sentimentele față de Felix: *“și eu te iubesc în atâtea feluri, încât nu pot să analizez acum cât te iubesc ca frate și ca iubită”*.

Călătoria la Paris, împreună cu Pascalopol, o maturizează; devine mai sigură, mai conștientă de ea însăși, schimbare pe care Felix o percepe.

Criza adolescenței, criza erotică în drumul spre maturizare prin care trece Felix este descrisă prin acumulări succesive. El parcurge drumul de la simpla atracție până la acuitatea trăirii sentimentului iubirii caste: simte nevoia imperioasă a prezenței fetei; are insomnii, simțurile toate tresaltă acut. Neputând sta cu Otilia, ședea cu lucrurile ei; din obiectele, din dezordinea camerei îi reconstituia mișcările. Se simțea mai aproape de Otilia, aici în odaie, decât lângă ea însăși. Familiaritatea cu Pascalopol, prezența permanentă a acestuia îl indisplineau. Numeroase pagini descriu lucid stările psihice și fizice prin care trece Felix, ale primei experiențe erotice, ale iubirii dintâi, adolescentine: neliniște și incertitudine, adorație și deznădejde, gelozie și fericire. Chinurile prin care trece când Otilia nu-i răspunde la scrisoare sunt relevatoare. Îndrăgostit, visător și reflexiv, simțea nevoia prezenței ei feminine (lipsit de dragostea mamei care murise de timpuriu).

Tăcerea Otiliei îi umple sufletul de multiple stări: mânie, gelozie, face fel de fel de ipoteze, îl cuprinde o frenezie nebună *“de a merge pe jos, în frig”*, până la Băneasa; fericire și nesiguranță se zbat în sufletul său tânăr și pur.

Experiența erotică împlinită fiziologic, prin cunoașterea Georgetei, îl maturizează pe Felix, privind altfel acum imaginea Otiliei și comportamentul ei. Chipul ei rămâne însă, pentru totdeauna, învăluit în mister, o imagine derutantă, de vis.

Titlul romanului și finalul său exprimă esența dilematică a feminității, natura contradictorie a sufletului omenesc.

Elementele romantice se adaugă tehnicii balzaciene: personajele sunt grupate antitetic (Felix și Otilia se opun, prin puritatea lor morală, ariviștilor și meschinilor din jurul lor; generozitatea lui Pascalopol se opune avariției lui Costache ș.a.m.d.); analiza sentimentului iubirii, atmosfera de puritate degajată amintesc de paginile romantice ale lui Stendhal.

Descrierea naturii, proiectarea grandioasă a Bărăganului pe un fundal fantastic, folosirea contrastelor în descrierea câmpiei, reflectate în conștiința lui Felix, sunt pagini de sensibilitate romantică. Imensitatea câmpiei, *“plată și întinsă”*, fără nici o margine, puțul cu cumpănă, un cal ce *“părea gigantic”*, iar copilul care-l mână părea un *“ciclop”*, totul lăsa impresia de ieșire din civilizație și din timp. Felix are intuiția *“pustietății scitice”*. Totul era *“rămas pe loc, în afara oricărei epoci, într-o absolută neistoricitate”*. Scriitorul ilustrează plăcerea grandiosului, o sensibilitate acută la *“sugestiile de infinit și spațiu aistoric”*, prin care se apropie de Eminescu și Sadoveanu.

Construit în spirit clasic balzacian și cu o viziune realistă, ***“Enigma Otiliei”*** asimilează elemente ale romantismului modern: introspecția, finețea, luciditatea și precizia analizei psihologice; interesul pentru psihologii contradictorii, tulburătoare și derutante (Otilia, Pascalopol), pentru involuții, degradări psihice (alienarea, senilitatea, dedublare conștiinței - Simion Tulea), pentru studiul consecințelor eredității (Titi), toate intră în sfera modernului.

Finalul romanului se încheie simetric, cu imaginea de la început: casa lui Costache Giurgiuveanu, și mai dezolantă, iar Felix reînvie în memorie cuvintele acestuia: *“Aici nu stă nimeni”* - ce sună dezolant și lugubru.

“Enigma Otiliei” este un roman fundamental al literaturii române, o creație originală, sinteză a clasicismului realist de tip balzacian, cu elemente romantice și moderne.

VIATA DE LICEU

se trăiește o singură dată!